

KS. GINTER DZIERŻON
Warszawa, UKSW

ZASADY INTERPRETACJI USTAW KOŚCIELNYCH UJĘTE W KAN. 17 KPK

1. Zasada generalna – 2. Zasady pomocnicze – 3. Zakończenie

W Kodeksie JANA PAWŁA II z 1983 r. zostały zawarte m.in. regulacje dotyczące interpretacji ustaw. W niniejszym opracowaniu przedmiotem naszego zainteresowania staną się dyrektywy ujęte w kan. 17 KPK. W normie tej bowiem Ustawodawca uwydatnił pryncypia generalne w tej materii¹. Postanowił on, iż

Ustawy kościelne należy rozumieć według własnego znaczenia słów, rozważanego w tekście i kontekście. Jeżeli pozostaje ono wątpliwe i niejasne, należy uwzględnić miejsca paralelne, gdy takie są, cel i okoliczności ustawy oraz myśl prawodawcy.

Podejmując analizę treści tej regulacji, na wstępie powinniśmy zastanowić się nad znaczeniem normatywnego określenia „rozumieć”. W brzmieniu przecież tego kanonu nie pojawia się pojęcie „interpretacja” (*intrepretatio*), lecz występuje określenie „rozumieć” (*intellegere*).

Otóż w doktrynie wskazuje się, iż w tym przypadku chodzi o czynność intelektu zmierzającą do uporządkowanego rozumienia funkcjonujących w systemie prawnym norm²

Zasygnalizowaliśmy już, iż w kan. 17 KPK zostały zawarte pryncypialne zasady dotyczące interpretacji ustaw kościelnych.

W tym kontekście rodzi się zatem zasadnicze pytanie: Czy ujęcie to należy uznać za taksatywne? Odpowiadając na tę wątpliwość, należy stwierdzić, iż wyliczenie to nie jest wyczerpujące, albowiem w kodyfikacji z 1983 r. zostały również zawarte inne zasady wykładni (kan. 6 § 2, 10, 18, 21, 27 KPK)³

Należy jednocześnie dodać, iż w doktrynie występuje rozbieżność opinii w kwestii znaczenia poszczególnych reguł interpretacyjnych.

¹ Zob. V. DE PAOLIS, A. MONTAN, *Il Libro I del Codice: Norme generali 9 can. 1 – 203*), w: *Il Diritto nel mistero della Chiesa*, t. I, Roma 1988, s. 267.

² Zob. P. KROCZEK, *Zasada clara non sunt intrepretanda*, Kraków 2004, s. 54.

³ Zob. R. SOBAŃSKI, *Komentarz do kan. 17*, w: J. KRUKOWSKI, R. SOBAŃSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, Poznań 2003, s. 71.

Otóż nieliczni autorzy uważają, iż skodyfikowane w kan. 17 KPK instrumenty zostały ujęte w hierarchii zstępującej⁴ Większość natomiast kanonistów stoi na stanowisku, iż w normie tej występuje reguła podstawowa, dotycząca wykładni literalnej ustaw oraz szereg reguł pomocniczych (miejsca paralelne, cel i okoliczności ustawy, myśl prawodawcy), które powinny znaleźć jedynie wówczas swoje zastosowanie, gdyby zrozumienie tekstu prawnego okazałoby się niewystarczające na skutek odwołania się do dyrektywy zasadniczej⁵ Za zasadnością takiego ujęcia koncepcyjnego przemawia m.in. fakt, iż w tekście łacińskim kanonu poszczególne człony normy są przedzielone średnikiem, a nie kropką⁶

Wreszcie należy dodać, iż niektórzy kanoniści uwydatniają walor wszystkich wymienionych dyrektyw interpretacyjnych. W myśl ich opinii w wykładni ustawy należy traktować łącznie przytoczone reguły⁷

1. Zasada generalna

Ustawodawca w kan. 17 KPK, uwydatniając pierwszą zasadę interpretacyjną, wskazał, iż w wykładni tekstów prawnych w pierwszym rzędzie należy wziąć pod uwagę słowa ustawy rozważane w tekście i kontekście.

W literaturze ten sposób interpretacji określa się mianem interpretacji filologicznej, obejmującej swym zasięgiem zarówno wykładnię gramatyczną, jak i logiczną⁸

Z dyspozycji zawartych w kanonie wynika, iż interpretator, podejmując analizę tekstu prawnego, najpierw powinien poddać analizie słowa zawarte w ustawie.

Słowo jako zjawisko językowe może posiadać różnorakie znaczenia, przykładowo: znaczenie etymologiczne, historyczne czy też potoczne⁹

Należy jednocześnie dodać, iż zakres ten ulega ograniczeniu w odniesieniu do pojęć pojawiających się w ustawie. W tym przypadku bowiem idzie o ich znaczenie

⁴ Zob. G. MICHIELS, *Normae generales juris canonici*, t. I, Lublin 1929, s. 402; J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1999, s. 114.

⁵ SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 68; DE PAOLIS, MONTAN, *art. cyt.*, s. 267; W. AYMANS, K. MÖRSDROF, *Kanonisches Recht*, t. I, Paderborn–München–Wien–Zürich 1991, s. 182.

⁶ KROCZEK, *dz. cyt.*, s. 53.

⁷ Zob. J. OTADUY, *Los medios interpretativos de la ley canónica y su relación con las distintas doctrinas de la interpretación*, *IusCan* 35 (1995), s. 488.

⁸ Zob. T. DRÖALER, *Bemerkungen zur Interpretationstheorie des CIC/183*, *AKKR* 153 (1984), s. 9; H. SOCHA, *Allgemeine Normen: kirchliche Gesetze*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. I, Essen 1985, ad 17 nr 4.

⁹ Zob. J. GARCÍA MARTÍN, *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*, Roma 1999, s. 114; SOCHA, *dz. cyt.*, ad 17 nr 5.

techniczno-jurydyczne¹⁰ W konsekwencji więc chodzi o takie rozumienie słów, które zostało im nadane przez prawodawcę¹¹

Zdaniem P.V. PINTO, sens właściwy pojęcia może pochodzić z trzech zasadniczych źródeł: (1) ze znaczenia etymologicznego, tzn. sensu naturalnego słowa; (2) ze znaczenia potocznego oraz (3) sensu jurydycznego¹²

W systemie kanonicznym znaczenie słów występujących w tekstach prawnych posiada charakter złożony. W normach bowiem pojawiają się różnorakie kategorie pojęć.

Otóż w pierwszym rzędzie należałoby wymienić terminy o ściśle określonych jurydycznie desygnatach. Takimi pojęciami są np. określenia: „biskup diecezjalny”, „ordynariusz miejsca”, „ordynariusz”, których treść została sprecyzowana przez Ustawodawcę w kan. 134 § 1–3 KPK¹³. A zatem, jeśli konkretne słowo posiada znaczenie prawne, to domniemuje się, iż ma ono taki sens we wszystkim miejscach paralelnych systemu¹⁴

W treści ustaw występują także pojęcia mające sens przeciwny ich naturalnemu znaczeniu. Z takim zjawiskiem spotykamy się m.in. w zwrotach preceptywnych posiadających walor ustaw unieważniających lub też opatrzonych sankcją karną¹⁵

Ponadto w kanonicznym systemie prawnym funkcjonują słowa o ściśle nieokreślonym znaczeniu. Z jednej strony idzie o pojęcia występujące wprawdzie w mowie potocznej, to jednak w ujęciach normatywnych posiadające jurydyczny sens. Do nich należałoby zaliczyć m.in. pojęcie „przyczyny”, występujące zazwyczaj z pewnymi dookreśleniami, jak np. „przyczyna słuszna”, „najpoważniejsza przyczyna” itp. Prawodawca pozostawił kanonistyce ustalenie ich znaczenia prawnego.

Z drugiej strony należałoby również wskazać na terminy, których sens uzależniony jest od pewnego kontekstu społecznego. Przykładowo takimi terminami są pojęcia: „porządek publiczny”, „szkoda” Zakresy znaczeniowe tych terminów pozostają otwarte. W konsekwencji więc ich sens może ulec transformacji na skutek zamysłu doktryny¹⁶.

Wreszcie należy podkreślić, iż rozumienie niektórych słów może ulec także ewolucji w wyniku prawnego zwyczaju, praktyki administracyjnej bądź też interpretacji autentycznej¹⁷

¹⁰ Zob. J. OTADUY, *Comentario al can. 17*, w: A. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA (red.), *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, t. I, Pamplona 1996, s. 360.

¹¹ GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 114.

¹² Zob. P.V. PINTO, *De normis generalibus*, w: TENZE (red.), *Commento al Codice di diritto canonico*, Città del Vaticano 2001, s. 19.

¹³ DE PAOLIS, MONTAN, *art. cyt.*, s. 267; SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 70.

¹⁴ PINTO, *dz. cyt.*, s. 19–20.

¹⁵ OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 360.

¹⁶ *Tamże*, s. 361.

¹⁷ *Tamże*.

Przytoczony sposób wykładni najczęściej jednak nie może się ograniczyć do analizy semantycznej pojęć zawartych w tekście ustawy. Słowa ustawy, będące jej substancją, pozostają bowiem w organicznym związku z jej tekstem, a także są wpisane w jej kontekst.

Przypomnijmy, że prawda ta znalazła swoje odzwierciedlenie w interesującym nas kan. 17 KPK. Albowiem w regulacji tej Ustawodawca stwierdził, iż „Ustawy kościelne należy rozumieć według własnego znaczenia słów, rozważanego w tekście i kontekście”

Podejmując ten wątek, powinniśmy zatem zapytać: Co należy rozumieć przez tekst i kontekst ustawy?

Otóż G. MICHIELS przez tekst rozumiał zespół słów ogłoszony przez ustawodawcę podczas wydania przepisu¹⁸. Zdaniem R. SOBAŃSKIEGO tekst to nic innego jak z jednej strony bezpośredni zasięg, w którym znajduje się zdanie lub jego część, z drugiej zaś to zbiór zdań¹⁹. P. KROCZEK natomiast skonstatował, iż „znaczenie tekstu ma ścisły związek z położeniem słów w frazie, członie zdania, całym zdaniu czy paragrafie”²⁰. Następnie zaś dodał on, iż na znaczenie pojęć może również wywierać wpływ interpunkcja zawarta w akcie prawnym²¹. Przykładowo zatem tekstem jest kanon lub też artykuł ustawy.

Kontekst natomiast to organizm legalny (*el organismo legal*), w którym została zawarta norma²², przy czym kategorii tej nie należy pojmować wyłącznie jako kontekstu leksykalnego lub też jako kontekstu czysto gramatycznego. W przypadku ustawy idzie również o jej kolokację w systemowej całości²³. W praktyce taki obszar może stanowić rozdział, tytuł, część czy też księga²⁴.

Nawiązując do tego wątku, J. OTADUY zwrócił uwagę, iż tradycja wypracowała szereg rozwiązań interpretacyjnych w tej materii. Do nich zaliczył on m.in. reguły typu: *ubi lex non ditinguit neque nos distniguere debemus*, czy też *non sermoni res, sed rei est sermo subiectum*²⁵. Uważa on jednak, iż zasady te w wykładni mogą stać się jedynie pomocniczymi środkami interpretacyjnymi²⁶.

2. Zasady pomocnicze

Nadmieniliśmy już, iż Prawodawca w kan. 17 KPK skodyfikował szereg zasad pomocniczych. Otóż stwierdził on, iż jeśli ustawa pozostaje w dalszym ciągu wątpli-

¹⁸ MICHIELS, *dz. cyt.*, s. 405.

¹⁹ SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 70.

²⁰ KROCZEK, *dz. cyt.*, s. 55.

²¹ *Tamże*.

²² OTADUY, *Los medios*, s. 488.

²³ *Tamże*; SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 70.

²⁴ GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 115.

²⁵ OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 361.

²⁶ *Tamże*, s. 361–362.

wa i niejasna, to wówczas należy uwzględnić miejsca paralelne, okoliczności ustawy, a także myśl Prawodawcy.

2.1. Miejsca paralelne

Ustawodawca wśród zasad pomocniczych w pierwszym rzędzie wskazał na miejsca paralelne. W doktrynie ten sposób wykładni nazywa się interpretacją analogiczną²⁷

Dysponując takimi założeniami, powinniśmy więc zapytać: Czym są miejsca paralelne?

Otóż większość autorów jest przekonanych, iż miejsca paralelne to przepisy dotyczące tego samego przedmiotu, albo zawierające taką samą regulację różnych spraw bądź też wyrażające tę samą zasadę prawną²⁸

Opinii tych nie podziela J. OTADUY. Uważa on, iż w tym przypadku idzie o miejsca traktujące wprawdzie o tej samej materii, lecz ujęte z innej perspektywy dyscyplinarnej. Zdaniem tego hiszpańskiego kanonisty, za nieprecyzyjne natomiast należałoby uznać poglądy uwydatniające zbieżność materii zarówno co do perspektywy, jak i argumentacji²⁹

Przytoczona zasada posiada charakter relatywny. Prawodawca bowiem w analizowanej normie stwierdził, iż z instrumentu tego należałoby skorzystać jedynie wówczas, gdyby takie miejsca występowały w systemie³⁰

Należy jednocześnie zauważyć, iż w normatywnym ujęciu tego wątku nastąpiła nieznacząca zmiana. Otóż w brzmieniu kan. 18 KPK z 1917 r. wskazywano wyłączenie miejsca paralelne Kodeksu (*ad locos Codicis parallellos*). W interesującym nas zaś kanonie mówi się o miejscach paralelnych.

Oznacza to zatem, iż interpretator, posiłkując się tym środkiem, mógłby nawiązać nie tylko do rozwiązań kodeksowych, lecz mógłby również uwzględnić, jeśli takie byłyby, miejsca pozakodeksowe³¹

2.2. Cel oraz okoliczności ustawy

Prawodawca w kan. 17 KPK ujął kolejny instrument interpretacyjny, jakim jest cel i okoliczności ustawy.

Nawiązując do pierwszej z wymienionych przesłanek, jakim jest cel ustawy, P V PINTO podkreślił, iż w tym przypadku nie chodzi o cel wewnętrzny ustawy, który jest wspólny wszystkim ustawom kościelnym (dobro publiczne, zbawienie

²⁷ SOCHA, *dz. cyt.*, ad 17 nr 9.

²⁸ *Tamże*; SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 70.

²⁹ OTADUY, *Los medios*, s. 489.

³⁰ GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 115.

³¹ *Tamże*; PINTO, *dz. cyt.*, s. 20; SOCHA, *dz. cyt.*, ad 17 nr 9.

dusz), lecz idzie o cel zewnętrzny, tzn. taki, jaki nadał aktowi prawnemu prawodawca w momencie jego promulgacji (*finis operantis*). Innymi słowy, cel w tym ujęciu koncepcyjnym to przyczyna motywująca ustawy³²

Należy jednocześnie dodać, iż w doktrynie w tym obszarze badań funkcjonuje jeszcze jedno określenie: *ratio legis*³³

J. Otaduy uważa, iż rozumienie tego terminu uległo ewolucji. Otóż kanoniści średniowieczni utożsamiali rację wprowadzenia ustawy z myślą prawodawcy. Do zamiany spojrzenia na tę kwestię przyczynił się F. SUAREZ. W swych badaniach nad tym zagadnieniem rozgraniczył on te kategorie³⁴. Zdaniem J. Otaduy, *ratio legis* nie jest samą ustawą, nie obejmuje ona również adekwatnie jego myśli, lecz wiąże się ona z tym, co ustawa znaczy efektywnie³⁵. A zatem w tym przypadku idzie o cel przedmiotowy wynikający z samej ustawy³⁶

Należy jednocześnie dodać, iż nieliczni autorzy ujmują interesujące nas zagadnienie w kontekście szerszym. Wskazują oni, iż w prezentacji tej kwestii należy uwzględnić „hierarchię celów”, tzn. zasadniczy cel kanonicznego porządku prawnego, jakim jest zbawienie człowieka, dobro zamierzone przez Prawodawcę, a także zamysł związany z ustawą³⁷

Wspomnieliśmy już, iż Ustawodawca w kan. 17 KPK mówi również o okolicznościach ustawy.

Otóż w doktrynie pod pojęciem „okoliczności” rozumie się faktory towarzyszące wydaniu ustawy, które nie wpływają istotowo na jej ukonstytuowanie³⁸. Czynniki te mogą posiadać różnoraki charakter, tzn. mogą nimi być: kontekst historyczny, w którym formowała się norma³⁹, prace przygotowawcze nad daną ustawą, wydarzenia towarzyszące promulgacji aktu prawnego, a także uwarunkowania o charakterze sukcesywnym, związane np. z aplikacją dyspozycji zawartych w akcie legislacyjnym⁴⁰

³² OTADUY, *Los medios*, s. 490; TENZE, *Comentario al can. 17*, s. 362.

³³ PINTO, *dz. cyt.*, s. 20; GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 116; SOCHA, *dz. cyt.*, ad 17 nr 10.

³⁴ SUAREZ, *Tractatus de legibus*, Parisiis 1856, I, IV, *cap.* 1–2; szerzej na ten temat zob. OTADUY, *Los medios*, s. 491.

³⁵ OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 361–362. Autor ten stwierdził: *La „ratio” no es la ley, no abarca adecuadamente la „mens”, ni la voluntad del legisldor, aquello que verideramente el legislator conoce y quiere. La „ratio” no totaliza, no integra enteramente la voluntad legislativa ni es necesariamente la causa adecuada de esa voluntad. Los motives aducidos por el legislator pueden, quedarse más acá o desplazarse mas allá de lo que la ley quiere y significa efectivamente.*

³⁶ DE PAOLIS, MONTAN, *art. cyt.*, s. 267.

³⁷ SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 70.

³⁸ OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 364. Autor ten określił pojęcie okoliczności ustawy następująco: *las circunstancias — factores que influyen desde entorno de la norma, sin constituir las esencialmente (...).*

³⁹ GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 116.

⁴⁰ OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 364.

Zdaniem R. SOBAŃSKIEGO, łączne uwydatnienie przytoczonych dyrektyw interpretacyjnych, tzn. celu i okoliczności ustawy „wskazuje na motywacyjne znacznie okoliczności zewnętrznych wyznaczających cel ustawy”⁴¹

2.3. Myśl prawodawcy

Ostatnim ze środków interpretacyjnych wymienionych w kan. 17 KPK jest myśl prawodawcy.

Wielu kanonistów podejmujących ten wątek uważa, iż zasadę tę należy traktować jako regułę konkludującą oraz integrującą⁴², albowiem stanowi ona punkt odniesienia dla wszystkich środków interpretacyjnych⁴³. Podejmując analizę tej kwestii, powinniśmy zastanowić się znaczeniem tego normatywnego określenia.

Nawiązując do tego wątku, A. PRIETO PRIETO stwierdził, iż pod pojęciem „myśl” należy rozumieć potencję intelektualną oraz jej aktualizację (*potencia intelectual y su actualización*). Innymi słowy, idzie o intencję ustawodawcy⁴⁴.

Należy jednocześnie dodać, iż w doktrynie tylko nieliczni autorzy utożsamiają tę zasadę z celem ustawy⁴⁵. Inni zaś ujmują tę kwestię bardziej integralnie, łącząc również analizowany instrument interpretacyjny z innymi komponentami, takim jak: cel ustawy, okoliczności ustawy, a także z samą deklaracją ustawodawcy⁴⁶.

Zasadniczo natomiast w ujęciu tej problematyki dominują dwa nurty: nawiązujące bądź to do subiektywnej, bądź też do obiektywnej teorii interpretacji.

Otóż zwolennicy pierwszego kierunku podkreślają, iż myśl prawodawcy należy pojmować jako jego intencję w momencie promulgacji ustawy⁴⁷. Większość natomiast autorów uważa, iż w tym przypadku ważkie są zarówno elementy podmiotowe, jak i przedmiotowe. To znaczy, zamysł ustawodawcy wynika również z materii ustawy⁴⁸

3. Zakończenie

Z przeprowadzonych badań wynika, iż w kan. 17 KPK zostały ujęte dwie kategorie zasad interpretacyjnych: reguła zasadnicza związana z interpretacją słów zawar-

⁴¹ SOBAŃSKI, *art. cyt.*, s. 71.

⁴² Zob. A. PRIETO PRIETO, *La interpretación «ad mentem»*, *IusCan* 35 (1995), s. 574.

⁴³ *Tamże*.

⁴⁴ *Tamże*.

⁴⁵ GARCÍA MARTÍN, *dz. cyt.*, s. 116.

⁴⁶ PINTO, *dz. cyt.*, s. 20.

⁴⁷ PRIETO PRIETO, *art. cyt.*, s. 577.

⁴⁸ DE PAOLIS, MONTAN, *art. cyt.*, 268; OTADUY, *Comentario al can. 17*, s. 365.

tych w ustawie oraz szereg reguł pomocniczych (miejsca paralelne, cel i okoliczności ustawy, myśl prawodawcy), które powinny znaleźć swoją aplikację wówczas, gdy skorzystanie z zasady pryncypialnej nie przyniesie zadowalających rezultatów.

Zawartego w kan. 17 KPK wyliczenia nie należy uważać za wyczerpującego. Albowiem w Kodeksie z 1983 r. zostały skodyfikowane również inne dyrektywy interpretacyjne.

Należy jednocześnie dodać, iż w doktrynie wskazuje się, iż rozwiązania uwydatnione w interesującej nas normie należy wiązać ze statycznym modelem wykładni ustaw. Podkreśla się, iż w procesie interpretacji należałoby uwydatnić przede wszystkim dynamiczny model wykładni, polegający m.in., na aplikacji zasad epiki, tolerancji czy też dysymulacji⁴⁹

Zamysł bowiem interpretującego nad tekstem prawnym nie polega wyłącznie na dokonywaniu wykładni obowiązujących ustaw, lecz wiąże się również z przyjęciem postawy mediacyjnej pomiędzy ustawą a zaistniałym faktem o wymiarze prawnym. W konsekwencji więc polega on na proponowaniu rozwiązań zgodnych z prawem⁵⁰.

I principi d'interpretazione delle leggi ecclesiastiche (can. 17 CIC)

Sommario

In questo studio l'Autore ha focalizzato l'attenzione sui principi dell'interpretazione delle leggi ecclesiastiche, contenuti nel can. 17 CIC. L'oggetto dell'analisi sono i singoli strumenti interpretativi di cui nella suddetta norma, cioè il significativo proprio delle parole considerato nel testo e nel contesto, i luoghi paralleli, il fine e le circostanze delle leggi, nonché la *mens* del legislatore.

Dallo studio risulta che le dette regole non hanno la stessa incidenza. Nel can. 17 è stata infatti messa in rilievo la regola generale dell'interpretazione filologica, comprensiva dell'interpretazione sia grammaticale che logica, alla quale si associano regole ausiliare (I luoghi paralleli, il fine e le circostanze della legge, come anche l'intendimento del legislatore), le quali dovrebbero trovare applicazione quando l'applicazione della regola generale non è sufficiente.

⁴⁹ Zob. R. SOBAŃSKI, *Uwagi o interpretacji prawa kościelnego*, PK 20 (1987), nr 1–2, s. 43.

⁵⁰ Zob. A. SANCHEZ GIL, *La lettera e lo spirito della legge canonica. Breve considerazioni di una teoria dell'interpretazione giuridica*, w: C. ERRÁZURIZ, L. NAVARRO (red.), *Il concetto di diritto canonico*, Milano 2000, s. 306. Autor ten stwierdził: *Una delle funzioni dell'interprete del diritto è quella di interpretare la legge, di mediare, tra le leggi vigenti e i fatti con rilvenza giuridica, al fine di individuare la soluzione conforme al diritto (...).*